

1. Соціальна дисфункція

*Поняття корупції; огляд підходів до вивчення корупції;
типи корумпованих державних систем; як корупція
впливає на соціально-політичні процеси і економіку.*

Корупція існує протягом тисячоліть. Найбільш ранні визначення цього явища містяться у працях філософів античної доби, які розглядали корупцію як соціальну дисфункцію, що справляє деструктивний вплив на політичний порядок. Платон і Арістотель у своїх працях зазначали, що зловживання владою і хабарництво руйнують економічне, політичне і духовне життя суспільства. У «Політиці» Арістотель писав, що корупція навіть здатна спричинити загибель держави. Він визначав тиранію як неправильну, зіпсовану, тобто корумповану форму монархії.

В епоху Середньовіччя поняття «корупція» мало певне канонічне значення – її ототожнювали зі звабою і спокусою диявола. Суспільний осуд корупції, утім, не став на заваді її глибокому проникненню в інститут католицької церкви: практика торгівлі індульгенціями, купівлі й продажу церковних рангів, яка набула нечуваного розквіту в середньовічній Європі, не просто суперечила основам християнського віровчення, а була безпосередніми проявами корупції в її сучасному розумінні. Неприйняття корупції породило протестантизм. Політичний мислитель Нікколо Макіавеллі визначав корупцію як небезпечне явище, що руйнує всі громадянські чесноти. Він вважав, що процес деградації цих чеснот може стримати тільки харизматичний лідер, який має вплив на всіх громадян.

Соціальною хворобою вважали корупцію просвітителі-енциклопедисти Жан-Жак Руссо і Шарль Луї де Монтеск'є. Ж.-Ж. Руссо зазначав: корупція є неминучим наслідком боротьби за владу; людину корумпує соціальне й політичне життя, утім, «правильне» формування громадської думки може обмежити корупцію. Рівність громадян перед законом Руссо визначав як основну передумову протидії корупції у суспільстві. Ж.-Ж. Руссо був переконаний, що особливого поширення корупція набуває в умовах абсолютної монархії.

Ш. Монтеск'є сприймав корупцію як стороннє втручання у державний механізм, внаслідок якого політична система перетворюється на зло, а монархія – на деспотію. Він сформулював актуальне й сьогодні правило протидії корупції: розмежування гілок влади як передумова стримування влади.

Сучасне визначення терміну «корупція» сформувалось у ХХ ст. Існує багато дефініцій цього терміну. Найкоротше визначення корупції сформульоване дослідником Дж. Сентурія: зловживання публічною владою заради особистої вигоди. До речі, саме це змістовне визначення корупції застосовує Світовий банк. Англійською мовою воно звучить так: *«The abuse of public office for private gain»*.

Перше офіційне визначення корупції було сформульовано у документах 34-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1979 р.: *«виконання посадовою особою певних дій або бездіяльність посадової особи за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто дає таку винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення»*. Кодекс поведінки посадової особи правоохоронних органів (*Code of Conduct for Law Enforcement Officials*), ухвалений Резолюцією 34/169 Генеральної асамблеї ООН 17.12.1979 р., дає таке визначення терміну «корупція»: *«зловживання службовим становищем для досягнення особистої або групової вигоди, а також незаконне одержання державними службовцями переваг у зв'язку з їх службовим становищем»*.

Законодавство різних країн містить визначення терміну «корупція». Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 р., корупція – це використання особою (державним службовцем; посадовою особою юридичних осіб публічного права; особою, яка надає публічні послуги (аудитори, нотаріуси, інші) наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди зазначеній вище особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (ст. 1).

Для всебічного розкриття поняття корупції Світовий банк пропонує розглядати це явище шляхом виділення таких основних видів корупційної діяльності:

- одержання або вимагання державним службовцем хабара для задоволення особистих інтересів;
- пропонування приватними особами хабара посадовим особам з метою обходу публічного порядку або процесів для одержання конкурентної переваги або доходу;
- заступництво і зловживання родинними зв'язками у державній службі з метою одержання особистої вигоди;
- розкрадання державних активів та марнотратство бюджетних коштів¹.

За визначенням американського політолога Джозефа Ная, «корупцією у державній службі є поведінка, що порушує формальні обов'язки державного службовця для одержання особистих (персональних, родинних або комерційних) матеріальних або соціальних переваг, а також поведінка, яка порушує правила для забезпечення особистого впливу»². Вона включає хабарництво (заохочення особи, яка посідає посаду або має певний вплив, до викривлення рішень); непотизм (забезпечення протекцією певної особи на підставі родинних зв'язків); незаконне привласнення суспільних ресурсів для особистого використання.

Для узагальнення вищезазначеного наведу своє визначення поняття «корупція» у найширшому його сенсі, саме це значення терміну застосовуватиметься мною надалі. Отже, корупцією є:

використання влади або впливу для одержання особистих переваг шляхом:

- 1) пропонування, дачі, одержання виплат, послуг, можливостей та (або) інших благ матеріального або нематеріального характеру;
- 2) розкрадання державних або суспільних активів;
- 3) зловживання родинними зв'язками і знайомствами (конфлікт інтересів);
- 4) одержання особистої конкурентної переваги в обхід публічного порядку;
- 5) інших дій або бездіяльності, спрямованих на задоволення власних інтересів за рахунок суспільних.

¹Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank // The World Bank. – Режим доступу: www1.worldbank.org.

²Nye J. S. Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis // American Political Science Review. – 1967. – Vol. 61 (2). – P. 417–427.

Дослідження корупції відбувалося з різних позицій: ідеалістично-філософського (моралізаторського), функціонального, інституційного, економічного, біхевіоралістичного тощо. Розглянемо їх стисло.

Карл Йоахім Фрідріх (1901–1984), німецько-американський політолог і відомий представник традиційного ідеалістично-філософського (моралізаторського) підходу до вивчення корупції, розглядав її як поведінку, що відхиляється від норм, обумовлену мотивацією отримання особистої вигоди за рахунок суспільства. Він вважав, що характерною рисою корупції є її негативні суспільні наслідки і зазначав, що корупція є неодмінним супутником політичного життя країни. Нижче наведено визначення, яке К. Фрідріх дав корупції:

«...Можна говорити про існування корупції тоді, коли особа, яка наділена владними повноваженнями, в обов'язки якої входить здійснення певних речей, тобто яка є відповідальною посадовою або службовою особою, внаслідок одержання матеріального або іншого заохочення вчинила неправомірні дії на користь того, хто заохочує, і тому спричинила шкоду інтересам суспільства»³.

Думку про негативний вплив корупції на економічний розвиток відстоював шведський економіст Гуннар Мюрдаль (1898–1987), відомий як основоположник економічних досліджень корупції. До цього висновку він прийшов після узагальнення досвіду модернізації країн «третього світу».

Відомий німецький соціолог, економіст і правознавець, Макс Вебер (1864–1920), зробив висновок про функціональність і прийнятність корупції за умови, що вона укріплює позицію еліт, які забезпечують прискорення змін у суспільстві. На думку прибічників функціонального підходу, після виконання своїх політичних та економічних функцій корупція зникає.

Самуель Хантінгтон та інші прибічники інституційного підходу вважають, що корупційна поведінка не є відхиленням від норми, а спричинена невідповідністю між нормами та моделями поведінки, що запроваджуються у суспільстві. На думку прихильників інституційного підходу, корупція є засобом поступового створення інститутів, необхідних для демократичного розвитку суспільства.

Представники ревізіоністської школи аналізу корупції, до якої належали дослідники проблем країн «третього світу», висловлювали пере-

³ Political Corruption: a Handbook. Heidenheimer A., Johnston M., Levine V. (eds). – New Brunswick NJ, Transaction, 1989. – P. 10.